

Nr 658

Av herr **Ohlin m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 192, angående statens inlösen av Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds aktier i Luossavaara—Kiirunavaara aktiebolag.*

I proposition nr 192 föreslås att staten begagnar sin avtalsenliga rätt att den 30 september 1957 inlösa stamaktierna i Luossavaara—Kiirunavaara aktiebolag samt att staten hos Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund gör för staten bindande tillsägelse härom senast den 30 september 1955. I propositionen föreslås vidare att Kungl. Maj:t bemyndigas att bestämma sättet för betalningens erläggande inom ramen för de alternativ som avtalet medger.

Av aktierna i LKAB är hälften stamaktier och hälften preferensaktier. TGO är ägare till samtliga stamaktier och staten ägare till samtliga preferensaktier. Enligt bolagsordningen medför preferensaktierna en tiondels röst för varje aktie. Styrelseledamöterna utses till lika antal av stamaktieägare och preferensaktieägare, men de av stamaktieägarna valda styrelseledamöterna utser inom sig ordförande och tillsätter verkställande direktör. Vid lika röstetal inom styrelsen har ordföranden utslagsröst. Statens inflytande över bolagets skötsel såsom preferensaktieägare garanteras genom rätt till insyn i bolagets förvaltning och skötsel samt vetorätt i vissa frågor. Så erfordras godkännande av röstande som företrädare mer än hälften av preferensaktiekapitalet i fråga om fondering av bolagets vinstmedel, ianspråktagande av fonderade medel och fastställande av arvode eller tantiem. Samarbetet mellan de båda intressenterna beträffande bolagens skötsel har såsom från alla håll bekräftats varit gott.

Vid de kontakter mellan företrädare för staten och TGO om ändring av avtalet som hittills förekommit har de förra krävt att staten skulle erhålla det avgörande inflytandet på bolagsstämman och i styrelsen, vilket dock icke TGO ansett sig kunna godtaga. I Kungl. Maj:ts proposition anges därjämte såsom ett skäl för beslut om inlösen att en sådan i år kan ske på för staten fördelaktigare villkor än längre fram.

Gruvdriftens framtida avveckling

Ett förhållande som ger det allmänna särskild anledning att intressera sig för verksamhetens bedrivande vid de norrbottniska malmfälten utgör det

förhållandet att fyndigheterna är begränsade, anser de av Kungl. Maj:t tillkallade särskilda utredningsmännen. En kraftig nedgång i brytningen på längre sikt eller en successiv nedgång i denna i riktning mot dess totala nedläggande skulle nödvändiggöra stora statliga insatser för överförande av befolkningen till andra verksamhetsgrenar och andra delar av landet. En sådan situation anser utredningsmännen kunna föreligga om cirka hundra år.

Från TGO:s sida har hävdats att den tekniska expertisen räknar med att brytningen skall kunna fortsätta ned till det djup som svarar mot malmkroppens sannolika utsträckning, i runt tal en brytningstid av 200 år. ITGO:s remissyttrande nämns bl. a. att det i Kanada finns gruvor med ett djup av i det närmaste 2 000 meter utan att bergtrycket eller andra omständigheter lägger hinder i vägen för brytningens bedrivande.

Anses det vara en staten påkommande uppgift att i tid sörja för att stora sociala vådor i samband med gruvdriftens upphörande i dessa från landet i övrigt avskilda samhällen icke uppkommer, bör staten i sin planering räkna med den tidpunkt, då ett sådant upphörande tidigast kan bli aktuellt, anser departementschefen.

Den framsynthet som regeringen visar genom att planera för förhållanden som kan väntas inträda omkring år 2 100 är visserligen aktningvärd men avviker från regeringens planläggning på andra områden och innebär sannolikt en överskattning av möjligheterna att blicka in i en oviss framtid.

Konjunkturberedskapen

Departementschefen hänvisar till utredningsmännens åsikt att en framtida lågkonjunktur kan aktualisera en aktivare insats från det allmännas sida i fråga om förvaltningen och skötseln av LKAB. Utredningsmännen, som i övrigt redovisar en optimistisk syn på de framtida avsättningsmöjligheterna och räknar det som sannolikt att framtida växlingar i konjunkturererna kommer att ge mindre utslag på den svenska malmexportens storlek än tidigare, anför nämligen bland motiven för inlösen eventualiteten av en längre period av dåliga konjunkturer med de problem ur sysselsättningsynpunkt och ur social synvinkel som denna skulle föra med sig.

LKAB synes emellertid stå väl rustat för ett sådant läge. En betydande konjunkturreserv har under åren samlats inom koncernen och uppgår f. n. till cirka 250 milj. kronor. Denna stabiliseringspolitik har ingett de anställda ett visst mått av tillförsikt, vilket får anses komma till uttryck i Svenska gruvindustriarbetarförbundets yttrande på denna punkt:

»Skulle flertalet av våra industrier ha samma möjligheter att vid en konjunkturavmattning hålla arbetet i gång som LKAB har, torde läget kunna betraktas som gott, i all synnerhet om samhället också hade samma insyn i annan industri som vad det har i LKAB.»

I propositionen uttrycks tveksamhet beträffande vilken säkerhet som

finns att under en lågkonjunktur denna inom TGO hopsamlade konjunkturreserv skulle komma att användas även för LKAB:s räkning. Denna tveksamhet synes inte vara motiverad då TGO i sitt remissyttrande uttryckligen förklarar att reserven uppsamlats »för hela koncernens räkning».

Staten »dominerande intressent»

Som ett viktigt skäl för ett överflyttande till staten av det avgörande inflytandet på skötseln av LKAB hänvisas i propositionen bl. a. till att staten erhåller mer än hälften av vinsten i företaget.

Nu gällande avtal tillförsäkrar nämligen staten cirka 60 procent av vinsten, mot tidigare cirka 50 procent. När den bakomliggande ändringen av vinstfördelningsbestämmelsen år 1927 genomfördes förklarades emellertid i propositionen till riksdagen att en av förutsättningarna för det nya avtalet varit att de enskilda delägarna i malmbolaget genom sina representanter i styrelsen skulle »äga det avgörande inflytandet på ledningen av bolaget». Att senare anföra denna vinstfördelningsbestämmelse som skäl för ändring av inflytandet och eventuell inlösen förefaller inte sakligt berättigat.

Den i propositionen gjorda hänvisningen till statens investeringar i malm-banan — en av de bästa investeringar som staten någonsin gjort — synes vara irrelevant för bedömningen av frågan om inlösen av stamaktierna i LKAB.

Inlösen nu ekonomiskt fördelaktig för staten?

Departementschefen åberopar följande skäl för att inlösen inte bör uppskjutas:

- 1) Det anses inte osannolikt att ersättningsbeloppet vid kommande inlösen-tillfällen kommer att bli högre än nu;
- 2) Vid ett senare tillfälle kan den lättast tillgängliga malmen vara utbruten;
- 3) Ett uppskjutande av inlösen kan leda till att inlösensumman inte skulle kunna amorteras medelst avkastningen från de LKAB tillhöriga malmtillgångarna.

Om man som departementschefen i likhet med utredningsmännen räknar med att ersättningsbeloppet i framtiden kan bli högre än nu, erbjuder sig utvägen att ta fasta på TGO:s förslag att den framtida lösensummans storlek fixeras till nu beräknade belopp (i realvärde räknat). Det bör vidare uppmärksammas att TGO förklarat sig gå med på att avdrag i ersättningsbeloppet görs för substansminskningen, så snart denna faktor kunde beräknas påverka värdet. — Hänvisningen till att den lättast tillgängliga malmen — varmed torde åsyftas dagbrottsmalmen — är i stort sett redan utbruten, synes snarast motivera ett uppskjutande av inlösen. Den övergång till brytning under jord som inleds under nästa tioårsperiod drar högre kostnader och tenderar följaktligen att sänka en framtida ersättningssumma.

Samma effekt får de arrendebelopp som LKAB måste utbetala, när malm-brytningen i en framtid går in på statens utmål.

Utredningsmännen anser att gynnsamma utsikter föreligger för en för-räntning och amortering inom en 50-årsperiod av de ersättningsbelopp som ifrågakommer. Vid god konjunktur i periodens början kan man räkna med full amortering på betydligt kortare tid, anser de. Departementschefen gör en något mindre optimistisk bedömning. Enligt vår mening är ovissheten om de framtida malmkonjunkturerna så stor att all försiktighet vid bedöm-ningen av de framtida inkomsterna är motiverad.

Kalkyler sådana som utredningsmännens utgör därför en ganska svag grund för ett krav på inlösen.

Vad det statsfinansiella intresset beträffar bör man naturligtvis beakta det förhållandet att stat och kommun redan nu erhåller mer än nio tiondelar av de belopp som av LKAB:s vinst uttages i form av skatt eller utdel-ning.

Nackdelar förenade med en inlösen

Sönderbrytandet av en effektiv samorganisation och dubbleringen av förvaltnings- och försäljningsorganen

Flera remissinstanser betecknar det som ett allvarligt missgrepp att bryta sönder den nuvarande organisationen. I *Svenska gruvindustriarbetarför-bundets* yttrande sägs sålunda bl. a.:

Såväl förbundsstyrelsen som arbetarna har haft den föreställningen att samarbetet mellan bolaget och staten varit gott. Något annat framgår ej heller av utredningen. Att det goda samarbetet nu av andra skäl, enligt de sakkunniga, skall brytas beklagas, då enligt vår mening därav ej följer nå- got bättre driftresultat och troligen ej heller något bättre samarbete mellan företagsledning och arbetare än det nu rådande. Den personalpolitik och den informationsverksamhet, bolaget under senare år bedrivit tillsammans med de anställda, anser vi föredömlig.

Kommerskollegium, som önskar ytterligare förhandlingar mellan de båda parterna, förklarar:

Utredningsmännen ha framhållit, att den nuvarande ledningen omhän-derhaft förvaltningen på ett skickligt sätt och att samarbetet med staten varit gott. Det enda skälet för en ny förvaltningsform vore då, att det eko-nomiska utbytet för landet skulle bli ännu större. Kollegium kan icke finna något som talar för att så skulle bli fallet. Snarare kan motsatsen befaras. Därest staten helt omhändertog lapplandsfälten och TGO sålunda hänvisa-des till sina mellansvenska gruvor, skulle sannolikt det sammanlagda resul-tatet bli sämre än för den nuvarande gemensamma organisationen, även om staten och TGO samarbetade i försäljningsfrågor. Bl. a. bör beaktas att vid en uppdelning den administrativa och i viss mån även den tekniska persona-len måste dubbleras.

Effekten av en inlösen på försäljningsorganisationen bedömer kommerskollegium på följande sätt:

Även när det gäller försäljningen torde det nära sambandet mellan LKAB och TGO vara av betydelse och till fromma för båda parter. Visserligen kunna staten och TGO vid en uppdelning överenskomma att driva en gemensam försäljningspolitik, men detta är dock icke detsamma som en gemensam försäljning, vilken för att kunna bedrivas rationellt måste nära samordnas med driften, t. ex. i fråga om brytningens inriktning på olika malmkvaliteter, malmens anrikning och dess behandling i övrigt. Möjligen skulle det kunna räcka med en gemensam försäljningspolitik, därest det vore fråga om en eller ett fåtal standardprodukter, vilka levererades till ett huvudsakligen av världsmarknadsnoteringar bundet pris. Så är emellertid icke fallet beträffande de malmer som säljas från de norrländska malmfälten och TGO:s egna gruvor. De levererade malmernas beskaffenhet i fråga om exempelvis kemisk sammansättning måste anpassas efter kundernas önskemål.

Att fördelar kan nås vid en gemensam försäljning, som inte helt får sin motsvarighet vid avtal om en gemensam försäljningspolitik, torde vara oundersägligt, medger departementschefen. Dock kan en gemensam försäljningspolitik också omfatta delar av vad nyss angivits naturligt falla inom ramen för en gemensam försäljning, därest båda parter skulle finna detta med sitt ekonomiska intresse förenligt, anser han. Även departementschefen erkänner tydligen att nuvarande ekonomiska ordning erbjuder samhälls-ekonomiska fördelar i jämförelse med organisationen efter inlösen. Enligt vår mening talar detta för att en inlösen nu såvitt möjligt bör undvikas.

Försämrad handelspolitisk position

Tanken att kombinationen av enskild skötsel med statligt inflytande och statlig kontroll medfört fördelar ur handelspolitisk synpunkt torde inte utan vidare kunna avvisas. Den centralt ledda handelspolitik som varit ett betydelsefullt inslag i efterkrigshandeln har ofta frestat dess utövare till icke-kommersiell påtryckning, när det gällt att uppnå ett fördelaktigt förhandlingsläge. Den hittillsvarande ägandeformen har gjort det möjligt att här hänvisa till företagets övervägande enskilda karaktär. Samtidigt har samarbetet gjort det naturligt för den enskilda parten att tillmötesgå staten i dess handelspolitiska strävanden.

Överväganden av detta slag har utan tvivel under efterkrigstiden fått ökad vikt genom tillkomsten av Montanunionen och de centraliseringstendenser på järn- och stålområdet som följt därav.

Sammanfattande synpunkter

De skäl som anförts för en inlösen av stamaktierna i LKAB i dagens läge är enligt vår mening icke tillräckligt vägande. Vi kan inte inse, att de av-

vecklingsproblem som kan beräknas uppkomma i en avlägsen framtid skall behöva föranleda en inlösen vid nuvarande tidpunkt. LKAB:s konjunkturberedskap måste anses vara mycket tillfredsställande, och eventualiteten av att ett sämre konjunkturläge uppstår motiverar därför inte att staten övertar hela ansvaret för driften. De beräkningar som lett fram till uppfattningen att en inlösen nu är ekonomiskt särskilt fördelaktig för staten synes oss inte hållbara.

Mot en inlösen talar vidare de avsevärda ekonomiska nackdelar och handelspolitiska risker som ett sönderbrytande av den nuvarande samorganisationen medför.

Den i princip välvilliga inställning till en inlösen under förutsättning att den kunde ske på rimliga villkor som intogs av 1945 års riksdag, kompletterades med uttalandet att den då aktuella lösensumman — cirka 400 milj. kronor — påverkats av de gångna rustningsårens abnorma förhållanden. Riksdagen delade därför uppfattningen att inlösen inte borde ske. Den nu ifrågakommande inlösningssumman är — även efter justering med hänsyn till penningvärdets fall — bortåt dubbelt så stor. Med hänsyn härtill och till de ovan anförda synpunkterna motiverar enligt vår mening de statsfinansiella och samhällsekonomiska hänsynen för närvarande ingalunda en inlösen. Det synes vara görligt att uppnå en sådan förändring av avtalet att det allmänna erhåller möjlighet till inlösen med kortare varsel, om i framtiden de ekonomiska skälen skulle bestämt peka på en sådan.

Vad önskemålen om samhällsinflytande över dessa viktiga naturrikedomar beträffar — det väsentliga skälet att överföra dem i samhällets ägo — så finns det anledning anta att erforderligt inflytande och samhällssynpunkternas beaktande allt fortfarande kan tryggas under nuvarande organisationsform utan inlösen. Under sådana omständigheter kan 1945 års uttalande icke i dagens läge anföras som skäl för inlösen.

Det finns också möjlighet för staten att, om den så skulle önska, redan nu övertaga äganderätten till själva malmfyndigheterna på sådana villkor att den nuvarande organisationsformen bibehålles och de därmed följande samhällsekonomiska fördelarna bevaras.

Under dessa omständigheter finner vi det angeläget att förnyade ansträngningar görs att förhandlingsvägen nå fram till sådana för båda parter antagbara förändringar och tillägg i avtalet som nu framstår som sakligt motiverade. De hittillsvarande förhandlingarna har att döma av propositionens redogörelse endast passerat ett inledande stadium. Vid sådant förhållande synes det mest ändamålsenligt att förhandlingar om erforderliga förändringar av avtalet upptas innan riksdagen fattar beslut om bemyndigande åt Kungl. Maj:t att göra tillsägelse om inlösen.

För fortsatta förhandlingar och utredningar före ett besluts fattande talar vidare det förhållandet att en del frågor endast ofullständigt eller inte alls

har belysts av utredningen. Hit hör frågan om återverkan på malmkommunernas och landstingets finanser av en statlig inlösen. Länsstyrelsen i Norrbottens län beklagar att detta problem inte har berörts i betänkandet. Länsstyrelsen finner det för övrigt orimligt, att den liksom de kommunala myndigheterna på så kort tid skulle kunna ta ställning till de komplicerade frågor som utredningen behandlar, detta med hänsyn till den utomordentliga betydelse — ekonomiskt och i andra avseenden — som alla med äganderätten till och driften vid dessa malmfält sammanhängande frågor har för de direkt berörda kommunerna och för hela länet.

Vi vill därför förorda att under riksdagsbehandlingen av proposition nr 192 vederbörande utskott under hand undersöker möjligheterna till en provisorisk ändring av nu gällande avtal innebärande att senaste tillsägelsedag förflyttas till slutet av 1955. Om, som man har anledning förmoda, utsikter finns till en sådan ändring, hemställer vi att utskottet föreslår riksdagen att behandlingen av propositionen uppskjutes till höstsessionen och därvid uttalar att Kungl. Maj:t bör skyndsamt upptaga förhandlingar med TGO om en dylik ändring av tillsägelsedatum samt därefter om en revision av avtalet som tillgodoser det allmänna intresset beträffande de frågor där ett sakligt behov av ändringar och tillägg kan föreligga.

Med stöd av det som ovan anförts hemställer vi,

dels att vederbörande utskott vid en inledande behandling av Kungl. Maj:ts proposition nr 192 undersöker möjligheterna av en förflyttning av senaste datum för tillsägelse om inlösen av stamaktierna i LKAB till den 31 december 1955 och, om utsikter till överenskommelse föreligger, föreslår riksdagen att hemställa att Kungl. Maj:t utan dröjsmål träffar avtal om en sådan förflyttning;

dels att utskottet måtte föreslå riksdagen att uppskjuta behandlingen av propositionen till höstsessionen och därvid uttala att Kungl. Maj:t under mellantiden bör upptaga förhandlingar om en ändring och förlängning av nu gällande avtal samt därefter för höstsessionen framlägger de förslag som därvid kan föranledas; samt

dels att riksdagen, om definitiv ställning till Kungl. Maj:ts proposition nr 192 skall tagas redan under vårsessionen, beslutar avslå denna proposition.

Stockholm den 10 maj 1955

Bertil Ohlin

Filip Kristensson
i Osby

O. Malmberg
Skövde

Bengt Sjölin

Wald. Svensson